

H. Tóth István–Radek Patloka*

TÚNŐDÉS A SZLENGRŐL A MAGYAR NYELV ÉVÉBEN

1. Bevezetés

Kazinczy Ferenc korától jelentős változáson ment keresztül a magyar nyelv. Ezt a tényt az irodalmi nyelv és a nyelvjárások változásai is bizonyítják. Még szembetűnőbb változásokat tapasztalunk, ha bizonyos nyelvi rétegek, például a csoportnyelvek anyagát tanulmányozzuk. Ebben különösen hatékony segítséget nyújthatnak, csak példaként említve: Balogh Robert, Csányi Vilmos, Egressy Zoltán, Garaczi László, Grecsó Krisztián, Parti Nagy Lajos, Tokaji Zsolt, Varró Dániel és mások alkotásai. Aki a szleng napi forrongására kíváncsi – akár csak a felszínen, akár a mélység összefüggései vonatkozásában – kattintson a google kereső segítségével a *szleng* szóra, s máris valóságos terület, terület, asztalkám élményben lesz/lehet része.

A csoportnyelvek körébe tartoznak az *életkori nyelvváltozatok* (elsősorban az ifjúság nyelve), az *argó* (alvilági elemek, titkos csoportok közösségi nyelve, például a tolvajok nyelve) és a *szleng* (Kövecses 1998). Rögtön itt sorakoznak olyan alapvető kérdések, amelyekre választ szükséges adnia a nyelvtudománynak: a nyelvelmélet szakembereinek éppúgy, mint a nyelvváltozatok, a stílusfejlődési tendenciák kutatóinak, továbbá a magyart idegen nyelvként tanítóknak.

Lássuk ezeket a megkerülhetetlen kérdéseket!

Mi a szleng? Kik a szleng használói? Hol használják a szlenget? Elfogadott-e a szleng? Melyik közlésmódban alkalmazzák a szlenget? Melyik beszédstílusban fordul elő a szleng? Milyen a szlenget alkalmazónak a viszonya a közlés témájához? Milyen a szlenget alkalmazónak a viszonya a nyelv rendszeréhez? Milyen gondolkodásmód tükröződik a szleng által? Hogyan fejezi ki az igazságot a szlenget alkalmazó? Milyen a szleng szó- és kifejezőkészletének az esztétikuma? Hogyan alkalmazhatók a szleng szavai és kifejezései a társadalomban? Milyen beszédcselekvéseket

---

* H. Tóth István PhD, vendégtanár, Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága, david228@freemail.hu; Radek Patloka, műfordító, Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága, raado@email.cz

végzünk a szlenggel? Mi a szleng alkalmazásának a kommunikációs célja? Honnan eredeztethetőek a szleng szavak és kifejezések? (Kövecses 1998).

Ezekre és hasonló kérdésekre, problémafelvetésekre speciálkollégium keretében (H. Tóth 2009) és szakdolgozati kutatásban (Patloka 2009) magunk is keressük a válaszokat.

Jelen dolgozatunkban a magyar nyelv évében végzett szakirodalmi szemeztetésünk, a magyar nyelvváltozatok körében tett vizsgálódásunk körvonalait adjuk közre. Erőteljesebben láttatjuk jelen írásunkban, hogy stilisztikai szempontokból miképpen vélekedünk a szleng nagyarányú térhódításáról (Patloka 2008a, b).

2. A csoportnyelvekről

A csoportnyelvek szakkifejezés magába foglalja: a *szaknyelveket*, a *bobbinyelveket* (sportágak, játékok, szórakozásfajták stb. szókészletét), az *életkori nyelvváltozatokat* (elsősorban az ifjúság nyelvét), az *argót* (alvilági elemek, titkos csoportok közösségi nyelvét, például a tolvajok nyelvét), a *szlenget* (Fazakas 1991).

Nyelvtörténeti adatokból tudjuk, hogy a magyar nyelvben a 18. század utolsó évtizedeiben jelent meg először az *argó*, másképpen a *tolvajnyelv*. Már ekkor gyűjtötték az alföldi *zsviánnyelvet*, a 19. századtól kezdve pedig időről időre megjelentek tolvajnyelvi, diáknyelvi gyűjtemények. A korabeli bűnügyi hatóságok állították össze az első fennmaradt szójegyzéküket, amely a bűnözők sajátosságos kifejezéseit rendszerezte. Ezt a gyűjteményt később újabbak követték. Az idő tájt „nyalavi nyelv” elnevezéssel illették a bűnözők titkos nyelvét, amely a mai argó (tolvajnyelv [jassznyelv]) őse volt. A ma is használatos *megrubáz* (‘megver’) például már akkor élt (Zolnay–Gedényi 1996).

Az a legmarkánsabb nyelvészeti vélemény, hogy vidéki keletkezésű a tolvajnyelv, amely a 19. század végén vegyült el a német tolvajnyelvvvel (a rotwelsch-sel) a világvárossá fejlődő Budapesten. A tolvajnyelv sajátosságait feltáró kutatásokból tudjuk, hogy a budapesti argó 20%-ában magyar elemű volt, és bár később jelentősen magyarosodott, megőrizte az idegen elemeit a héber-jiddisből, a cigányból és a németből. Vannak olyan nézetek a magyar nyelvészetben, melyek szerint az argó számos elemét letompítva, társaságban alkalmazhatóvá a szleng tette, ezt igazolják a *csaj* (‘lány’), *dumál* (‘beszél, nagyon mondja a magáét’), *kaja* (‘ennivaló’), *meló* (‘munka’), *pasas* (‘férfi’), *pia* (‘ital’) stb. szavak is (Kiss 1963).

3. A szleng értelmezése

Mi is tulajdonképpen a *szleng*? A szleng a nagyvárosokban kialakuló, alvilági elemekből átvett szavakkal tarkított nyelvváltozat, valamely társadalmi réteg, csoport sajátos szóhasználata (Bárczi 1932).

A magyar és más nyelvészeti munkák szerint a szleng fogalma nem egyértelmű kategória, mivel ez a szakkifejezés más formákban és más-más jelentésrétegben található meg a szakirodalomban. A nyelvészekről függetlenül azonban él a minden-

napok használatában is az *argó*, a *jassz nyelv*, a *szleng* és a *zsargon* terminus technicus (Fábián 1996).

A probléma bonyolultabbá válik azért is, mert: hová is tartozik az *ifjúsági nyelv*? Fábián Pál az általa végzett kutatás nyomán azt állítja, hogy a csoportnyelvek között létezik, és napjainkban vív ki magának nagyobb jelentőséget és „nyelvi terület”-et ez a nyelvréteg: „(...) Ezek a rétegnyelvek természetesen nem külön nyelvek, hanem a nemzeti nyelvnek kevéssé önálló, csak szókészletileg különböző kiágazásai” (Fábián 1996: 478).

Az *ifjúsági nyelv*nek a zsargonról való különbözőségét ebben látja Kovalovszky Miklós: „Ennek a nyelvi elkülönülésnek az indítóoka és ösztönzője nem annyira a titkosság (...), mint a tolvajnyelvben, hanem inkább a csoport összetartozásának és a csoporthoz tartozásnak, beavatottságnak a kifejezése” (Kovalovszky 1967: 67).

Az *Orosz szleng szótár* szerzői, Juganov és Juganova ezt a megállapítást lényegében kiegészítik azzal, hogy az ifjúsági nyelv egy belépőjegy a beszélgetők közéjébe. De ennek a belépőjegynek nem praktikus célja van, mint a tolvajoknál, ez csak egy úgynevezett „kollektív játék” (Juganov–Juganova 1997). Él olyan nyelvészeti felfogás is, miszerint az ifjúsági nyelv egyértelműen a zsargonhoz (szlenghez) tartozik annak alapján, hogy legfontosabb jellemzője az elkülönülés. Az igaz, hogy ez jellemző a tolvajnyelvre, a katonazsargonra, sőt a szaknyelvekre is, ám a további elkülönülés, illetőleg csoportosítás nehézséget okozhat a tudósoknak.

Érdekesen bánnak az *ifjúsági nyelv* fogalommal a magyar szerzők is. Egyértelmű, megnyugtató, lényegre törő definíciót nem találni, inkább körülíró, részletező elemzések láttak eddig napvilágot. De ennek a sokkal részletesebb problémafelvetésnek az eredménye az, hogy világosan átláthatók az ifjúsági nyelv jellemzői. Több kutató megegyezik abban, hogy nagyon fontosnak tekinthető az *argó*, a *zsargon*, a *szleng*, illetőleg ifjúsági *szleng* vagy ifjúsági nyelv szakkifejezések elkülönítése (Kardos–Szűts é. n.).

Viszonyulhatunk úgy is az ifjúsági nyelvhez, hogy azt általánosan megértett, tehát nem egy társadalmi csoport kiváltságának nevezzük (Patloka 2008c).

Az ifjúság nyelvét nem tekinthetjük egy sajátos iskolai nyelvnek. Helytelen lenne úgynevezett iskolai szlengről vagy diákzsargonról beszélni, mert ezzel korlátoznánk a funkciójában, ebben az esetben csupán az iskolai élet elnevezéseire értődne, holott az ifjúság nyelve, különösen a világháló térhódításának köszönhetően kiterjed lényegében az élet egészére (Hoffmann 1996).

A társadalmi rétegződés és a nyelvi norma kérdéseit kutatók arra a megállapításra jutottak, hogy az úgynevezett *argó* ma már ismertebb az ifjúság előtt – elsősorban a szépirodalom kifejezőmódjának drasztikus változásai következtében s más okok miatt is, természetesen –, mint korábban, de talán még nem tartunk azért ott, hogy ennek a két nyelvi rétegnek a jellemzői egybeolvadtak volna (Tolcsvai 1988).

Az ifjúsági nyelv szókészletét több nyelvészeti és nyelven kívüli tényező határozza meg.

Ha azt állítjuk, hogy a *szleng* a köznyelvnek egyik kiágazása, akkor az így alakult *szleng* szavak neologizmusoknak nevezhetők, és ettől a szóalkotástól nem távoliak a metafora, a metonímia és a szinekdoché mint névátviteltípusokkal teremtett sza-

vak, kifejezések. A jelentésbeli átalakításokkal hű képet adnak a mai fiatalok a képzetársító képességükről, nyelvi leleményességükről, vagy éppen annak sivárságáról. Legtöbbször a tárgykép hasonlóságán alapuló metaforikus és/vagy metonimikus változtatást helyezik előtérbe, illetőleg ilyen mintákat követnek (Sipos 1988). Minden, ami körülveszi a fiatalokat, aláveti magát az átalakulásnak.

Nehéz megadni a választ az alapkérdésre: mi a szleng? Kizárásos alapon közelíthetjük meg a fogalmat a legbiztonságosabban. A szleng nem nevezhető nyelvjárásnak, mert a szleng frazeológiájának zömét önkényes, tudatos szóalkotások teszik ki. De nem nevezhetjük argónak sem, ugyanis mára eljutottunk oda, a szleng nem csak a társadalmon kívül álló, másképpen: alvilági életet élők szókinsztét jelenti (Parapatics 2008). Parapatics Andrea nem tartja se zsargonnak, sem kizárólag diáknyelvnek, és nem fogadja el Bárczi Géza „pesti nyelv” megjelölését sem. A szleng a lényegét tekintve inkább olyan jelenség, amely a beszédhelyzettel függ össze. Informális, bizalmas társalgásban, oldott légkörben szívesen fűzzük beszédünkbe, írásunkba is a szleng sokszor igen találó, vagy netán vicces, gyakran azonban vulgáris elemeit.

A témakörök nagyon különbözőek: ember, testrészek, nő, férfi, iskola, egyetem, barátság, szerelem, fiú–lány viszony, gyermek–szülő kapcsolat, táncház, rendőrök, járművek, hajviselet, ruházat, étkezés stb. Az életnek ezekkel a jelenségeivel az ifjúság is naponta összeütközik. A szabályos, mindennapi élet ellentétéleként a fiatalok módosítják legtöbbször a nyelvüket. Ennek a módosított nyelvnek az a feladata, hogy a már megkopott nyelvi elemeket helyettesítse szokatlanul merész, élénk, stilisztikai szempontból gyakran vulgárisnak tetsző szavakkal (H. Tóth–Patloka 2009).

4. A szleng és a mindennapi nyelvhasználat

A metaforikus, metonímiás átvivés a tárgynak vagy jelenségnek a legtipikusabb, legérdekesebb tulajdonságát érinti. A fiatalok a fantáziájukban lazakká válnak, másképpen: „elengedik magukat” (Sipos 1988). Például a néhány éve nagyon divatos cipőt, amit egy világhírű cég bocsátott ki, a szilárd, masszív alakja miatt a magyar ifjúság *terepjárónak* nevezte. Vulgárisabb elnevezése *szartaposó*. Az olyan mindennapos használati tárgyat, mint például az *öngyújtó*, az ifjúság a maga módján humorosan alakította át *zsebzsánára* az 1979-ben Magyarországon történt zsanai gázkitörés analógiája alapján.

Ezeken a példákön is látható, hogy a metaforikus, asszociáló szóalkotás a különböző népek szlengjében hasonló is lehet, különösen látható ez a testrészeknek a szleng által való megnevezése alapján (Péter 1980). Mivel az emberi testrészek mindenhol alakra egyformák, mindig sok hasonló metaforikus megnevezést hívnak életre. Például a magyar szlengben a fejet *dinnyének*, *diónak*, *kókusz*nak, *golyónak*, *töknek*, *töksinek* nevezik. A csehben és az oroszban is a fej megnevezései közt több kifejezés a főzelék- vagy gyökérnövény témához kapcsolódik: *tykev* ('tök' – a csehben) *тыква* ('tök' – az oroszban), *blávka* ('káposztafej' – a csehben, de ez a cseh nyelvben nem gyakori), *кочан* ('káposztafej'), *kokos* ('kókusz' – a csehben), *кочос* ('kókusz' – az oroszban). Mikor ebben a gömbölyű formájú *fűrészporrak-*

tárban feltehető az *agy*, akkor a metonímia alapján a *fej* a magyarban már *észtemető*, a cseh nyelvben *čajník*, *konvice* ('teáskanna'), vagy *kotel* ('bogrács'). Ám ezeket a cseh szlengben általában nem használják.

A funkció, cselekvésen alapuló metonimikus átvivés a magyarban a szemből *kuklyukot* ('kukucsáló lyukat'), a szájból *etetőt*, *csicsergőt*, *fecsegőt*, a fülből *kagylót*, *radart* hozta létre, vagy a *parabola* kifejezést használja. A cseh szlengben a szem megfelelője a *bulvy* ('kukucsálók, bámulók'), a *száj* ('zabáló, csicsergő') a csehben inkább a *dr ka*, a *tlama*, esetleg a *chlebárna* ('pofa'). Az orosz szlengben a szem *гляделки*, *глезелки*, *зырки* ('kukucsálók, bámulók'), a *száj* *хавальник*, *говорильник* ('zabáló, csicsergő'), a fül *локаторы* ('radar/parabola').

Az osztályzatok metaforikus átvivései között közkedveltek a magyar szlengben az *elégtelen* elnevezései: *karó*, *bot*, *fa*, *fenyőfa*, *egyenes ötös*, *kard*, *törzs* stb.

A szlengben több eufemizáló szó is a tolvajnyelvből származik, például: *megfúj*, *meglóvasít*, vagyis 'ellop', ami a cseh nyelvben *seknout*, *štípnout*, tulajdonképpen 'meglábosít', az oroszban *стырить*, *слямзить*, *приделать ноги*, ugyancsak 'meglábosít'. Ha *fűz valakit*, azaz *igyekszik rábeszélni valamire*, az oroszban *подбуть* ('kivág').

Az eufemizáló kifejezéseknek a jelentőségét a szlengben (a zsargonban) Reformatzskij úgy hangsúlyozta, hogy az eufemizálást tartotta a szleng (a zsargon) szóalkotás fő módszerének. Az eufemizálás nemcsak a trágár, vulgáris kifejezéseket helyettesíti, hanem a normális köznyelvi vagy szépirodalmi szavakat is (Reformatzskij 1996). A *táncolra* azt mondja a magyar szleng, hogy *billeg*, *ráz*, *csörög*, *rázza a bolbákat*, az a csehben *trást se* ('remeg'), *bejbat zadkem* ('mozgatja a fenekét'), *klepat se* ('rángatózik'), az oroszban *трястуть* ('remeg'), *двигать попой* ('mozgatja a fenekét'), *дергаться* ('rángatózik') stb. (Nedzveczkaja 1999).

Azt, hogy *valaki valaminek a batása alatt áll*, így fejezi ki a magyar szleng: *el-dobom az agyam (valamitől, valami miatt)*. Azt, hogy 'valaki nagyképüsködik', azt a magyar szleng ekképpen mondja: *adja a bankot* stb. (Kis 1992).

Tokaji Zsolt: *Hová mennek a kacsák?* című lázadásregényében a középiskolás-ok úgy beszélgetnek egymás között, ahogyan a következő részlet is példázza:

(...) Ezen talán Bogi és Vince rökönnyödött meg a leginkább, nem értették, miért akar Zek ilyen gonosz játékot űzni Katával. A lány azonban már eldöntötte, hogy teljes mértékben ki fog állni Zek mellett, mert bármi legyen is a célja, a fiú sohasem fogja őt cserbenbagyni. Inkább lesz a cinkosa, mint a beparázott áldozata, és azt is tudta, hogy csupán saját magán múlik, melyiket választja.

– A lófaszt! – kiáltotta Nagybé, és nagy ívben a magasba dobta kinyújtott karjait, hogy lemondóan vagy elismerően Zek felé legyintsen. – Dumálj már itt össze-vissza! Jó, lebet, hogy ha stírólném Katát, azon még nem basznád fel magad, de ha mondjuk, megdugnám?

– Ha megdugnád? – tűnődött el Zek, a bangja pedig a csajokat bugyijukból kihámozó száraz és komor volt. – Ha Kata is akarná, örülnék neki. Ha Kata nem akarná, és te megerőszakolnád, megölnélek. Ha Kata akarná ugyan, de te nem elégítenéd ki, megvernélek. Szóval, kurvára nem mindegy, hogyan dugnád meg. De féltékeny nem lennék! (...)

Ez a nyelvi stílus, amely számos olvasó ízlését borzolhatja, kétségtelenül a mindennapi világából való: zaklatott, jövőt kereső, önmagukat megismerni akaró, csalódott, értékévgyó és értékekre nem nagyon találó emberek szókincséből, vagyis ízig-vérig a ma emberének a világlátását mutatja. Szokatlan? Bizonyos értelemben szokatlan. Ugyanakkor azt is bizonyítja, hogy az egyes generációk, így az előtünk haladók s a maiak is, keresték, keressük a gondjaik, az élethelyzeteik, a problémáink nyelvi megfelelőit. Az ember mindig is keresi az örömeihez, a gondjainkhoz illő szókincset. Hogy darabosabbnak látszik a mostani? Milyen a világ, amelyben élünk?

Ennek a Tokaji-regénynek a cseh nyelvi és cseh nyelvű környezetbe helyezésekor a vulgáris kifejezések megfelelőseit a műfordítói alkotómunka mellett nem egyszer izgalmas bújázkodással kellett és lehetett összegyűjteni, válogatni, alkalmazni. Érdekes, mindenképpen tanulságos tapasztalatokhoz lehetett jutni a *Hová mennek a kacsák?* fordításakor (Patloka, 2008d). Az a nyelvezet, amelyet Tokaji Zsolt használt ebben, a második regényében, bizonyítja, hogy ma már testes szótárba szedhető a gyermek–szülő világot bemutató, körülrajzoló szókincs.

5. Összefoglalás

Dolgozatunk szakirodalmi háttérét és példaanyagát a magyar nyelv évében a fentiekben rendezve most tovább adjuk más nyelvészeknek, hogy az elmélet és a nyelvhasználat felől szemlélve mások is hagyjanak egy-egy lenyomatot, vagy erőteljesebb rendezőelvet a magyar szleng kortörténeti és/vagy nemzetközi összehasonlító kutatásában.

Irodalom

- Bárczi Géza 1932/29. A „pesti nyelv”. Magyar Nyelvtudományi Közlemények.
- Fábián Pál 1996. A szókészlet. In Bencédy József–Fábián Pál–Rác Endre–Veltsov Mártonné (szerk.): *A mai magyar nyelv*. Universitas, Budapest.
- Fazakas István 1991. *Jasszok, zsarók, cafkavágók. Életképek a vagányvilágból, ó- és új arószótár*. Fekete Sas Kiadó, Budapest.
- Hoffmann Ottó 1996. Szóalkotási módok a 10–14 évesek ifjúsági nyelvében (Szóképzés). *Magyar Nyelvőr* 120: 294–301.
- H. Tóth István–Radek Patloka 2009. *Kettős tükrök* (A stílusról magyarul – a magyarról stílusosan). Károly Egyetem, Prága.
- H. Tóth István 2009. *Mad'arský slang*. <http://www.seminar-stredoevropskych-studii.cz>
- Kardos Tamás és Szűts László é. n. *Diáksóder. Hogyan beszél a mai ifjúság?* Ciceró Kiadó, Budapest.
- Kis Károly 1963. *A mai magyar tolvajnyelv*. Belügyminisztérium Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest.
- Kis Tamás 1992. *Bakaduma. A magyar katonai szleng szótára*. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- Kovalovszky Miklós 1967. Az ifjúság nyelvéről. *Valóság* VI/5:67.
- Kövecses Zoltán 1998. *Magyar szlengszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nedzveczkaja, Jekatyerina 1999. *Egy-két gondolat a magyar és az orosz ifjúság nyelvéről*. (Előadás) IFUSCO, Pécs.

- Parapatics Andrea 2008. *Szleingszótár. A mai magyar szleng 2000 szava és kifejezése fogalomkörü színönimamutatóval*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Patloka, Radek 2008a. Az „Elveszett” Balogh Robert. *Prágai Tükör* 67–69.
- Patloka, Radek 2008b. Szembenezés Tokaji Zsolttal a „Hová mennek a kacsák?” című regénye alapján. *Prágai Tükör* 71–76.
- Patloka, Radek 2008c. Tokaji Zsoltról és kamaszairól a „Hová mennek a kacsák?” című regénye alapján. *Könyv és Nevelés* 64–71.
- Patloka, Radek 2008d. *Tokaji Zsolt: Kam chodij kacbny?* – a Magyar Könyv Alapítvány 2008. évi Babits Mihály műfordítói pályázatának nyertes műfordítása.
- Patloka, Radek 2009. *A szleng a műfordítás szemszögéből* (készülő szakdolgozat). Károly Egyetem Filozófia Fakultása, Prága.
- Sipos Pál 1988. *Ifjúsági nyelv – familiáris köznyelv*. In: Kiss Jenő–Szűts László (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 867–874.
- Tokaji Zsolt 2006. *Hová mennek a kacsák?* Korona Kiadó Kft, Budapest. 150–151.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1988. *Társadalmi rétegződés és nyelvi norma (a bizalmas stílus mai magyar nyelvbéli terjedéséről)*. In Kiss Jenő–Szűts László: *A magyar nyelv rétegződése*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 969–975.
- Zolnay Vilmos és Gedényi Mihály 1996. *A régi Budapest a fattyúnyelven*. Fekete Sas Kiadó, Budapest.
- Реформатский А. А. 1996. *Введение в языкознание*. Под редакцией В. А. Виноградова. Аспект Пресс, Москва.
- Юганов–Юганова 1997. *Словарь русского сленга*. Сленговые слова и выражения 60–90-х годов. Под редакцией А. Н. Баранова. Метатекст, Москва.